

DAGENS FRÅGOR

Den 20 nov. 1942.

Slutet på början? Den andra veckan av november har hört till världskrigets mest händelsemättade och dramatiska. För de flesta torde dess stora sensation ha kommit som en fullständig överraskning. Väl var det tydligt efter alla de hetsiga diskussionerna i England och U. S. A. om en andra front, att något större invasionsförsök icke gärna kunde väntas i Europa; väl tydde mycket på att det numera var Afrika, som stod i förgrunden för de Förenade nationernas strategi. Men att stöten skulle sättas in mot de franska besittningarna vid Västra Medelhavet, icke mot världsdelen Atlantkust, hade man knappast väntat. Den brittiska flottans läge i detta viktiga innohav hade på sistone förefallit ganska beträngt, och axelpropagandan hade ej försummat att då och då — senast kort före landstigningen i Algeriet — förkunna, att varje engelskt företag i Medelhavet numera vore uteslutet. »Trepaktsmakternas ubåtar ha smitt en jättelik kedja runt hela den afrikanska kontinenten», hette det nyss i *Corriere della sera*.

I och för sig är det också ett jätteföretag, som nu med utomordentlig kraft och organisationsförmåga bokstavligen bragts i hamn, av allt att döma med försvinnande små förluster i första omgången. Svensk expertis har uppskattat general Eisenhowers armé ända upp till 300,000 man. Det rör sig således om den största på en gång företagna landstigningsoperationen i världshistorien. Betydande styrkor ha sedan följt efter. De engelska och amerikanska högkvarteren ha här på sitt speciella område utfört ett kraftprov, som står i jämbredd med motståndarens förnämsta. Axelpropagandans alldeles påfallande desorienterade och konstlade tonfall visa också, hur starkt intrycket varit.

Denna märkliga händelsernas vändning var emellertid blott det andra ledet i den stora afrikanska operationen. Det första, rent militärt sett måhända märkligare var generalerna Alexanders och Montgomerys med hjälp av en delvis ny taktik företagna frontala genom-brytning av den sägenomspunne Rommels korta, starka och mot överflygling tryggade ställning vid el-Alamein, något som för de flesta stått som så gott som omöjligt. Den fältherre, som rätt allmänt prisats som Tysklands främste i detta krig, har lidit ett nederlag, som förefaller fullt jämförligt med marskalk Grazianis för två år sedan. De italienska divisionerna, Afrikaarméns till numerären största beståndsdel, synas ganska mangrant gå att möta sina laudsmän i de brittiska fånglägren. Enligt segrarens uppgift ha de i stor utsträckning lämnats i sticket av sin med fordon bättre försedde bundsförvant. Men även den tyska pansararmén lär ha lidit mycket svåra förluster. Den brittiska framryckningens även för Nordafrika märkliga snabbhet här vittne om segerns fullständighet. Redan den 13 november intog Montgomery Tobruk, ett halvt år tidigare skådeplatsen för ett

av Englands smärtsammaste nederlag i detta krig, och några dagar senare ryckte han in i Bengasi vid Stora Syrtenbukten.

Att Rommel numera skulle kunna hålla sig kvar i Cyrenaika, förefaller knappast längre sannolikt. Den stora frågan är snarare, om engelsmännen även för tredje gången skola nödgas avbryta frammarschen vid el-Agheila vid Syrtenvikens innersta del eller om de nu omsider skola kunna fullfölja offensiven till Tripolis och kasta fienden i havet. Vid el-Agheila lära förutsättningar finnas att upprätta en rätt stark försvarslinje. Utsikterna till fullständig framgång för angriparen te sig denna gång dock vida gynnsammare än de föregående. Dels är nu tydligen även den tyska kåren mycket illa åtgången och i ganska stor utsträckning berövad sin tunga utrustning, dels torde mycket peka på en samtidig attack mot Tripolis västerifrån. I Tunisien är läget visserligen än så länge oklart, men de allierade äro tydligen på marsch österut. Å andra sidan synas icke obetydliga axelstyrkor under de sista dagarna ha överförts till detta genom sitt läge så viktiga franska protektorat. Om avsikten blott är att täcka Rommels utskräppning, eller om meningen är att effektivt försvara den viktiga örlogsbasen Bizerte och därmed en dominerande ställning vid Medelhavets smalaste del, är än så länge okänt.

Om axelns fullständiga fördrivande ur Afrika således ej förefaller otänkbart, erbjuder naturligtvis en därefter fortsatt offensiv med marktrupper, d. v. s. en överskeppning till Syditalien, mycket stora svårigheter. Den italienska flottan är alltjämt betydande och det tysk-italienska flyget starkt. I första hand blir det väl därför för västmakterna fråga om att nyttja Nordafrika som utgångspunkt för en bombkampanj av hittills osedda mått mot den rätt närbelägna italienska hemorten. Redan de på senaste tid flera gånger gjorda angreppen på Genua, företagna ända långt bort ifrån engelska baser, tyckas ha haft ganska omfattande materiella och moraliska verkningar att döma av de italienska kommunikéerna. Av största omedelbara vikt är väl dock den möjlighet England nu får att åter öppna den direkta sjövägen genom Medelhavet och Röda havet till Indiska oceanen, vilket skulle möjliggöra mycket stor besparing av tid och tonnage. I detta hänseende är emellertid frågan om herraväldet i Bizerte av avgörande betydelse.

Den motåtgärd, som axeln hittills hunnit vidtaga, har snarare karaktär av preventiva mått och steg för framtiden än av omedelbart verksam motoffensiv. Det är ockupationen av den hittills fria zonen i Frankrike. Militärt åsyftar den att täppa den lucka i de starka tyska försvarsvallarna kring fästningen Europa, som uppstod, då den franska Medelhavskusten så plötsligt blottades. Även politiskt har den möjligen haft ett förebyggande syfte. Det har på sista tiden, efter den tyska offensivens hejdande i Ryssland, åter gått rykten om en »latinsk» entent mellan Italien, Spanien och Pétain i syfte att bereda sig en mera oavhängig ställning gentemot Hitler. Den geografiska mittpunkten i denna trio är nu helt under tysk kontroll och Pétain snarast förvandlad till en aktad fånge i eget land. Det är väl att antaga, att de militära motåtgärder, som Tyskland säkerligen nödgas

vidtaga i Italien, komma att högst avsevärt beskära även konung Viktor Emanuels och Mussolinis återstående rörelsefrihet. Spanien slutligen har genom det inträffade råkat i en position, som till både risker och möjligheter starkt påminner om den, som Turkiet sedan länge intager vid Medelhavets motsatta ända. Den partiella mobilisering, som nu företagits i det krigströtta och utarmade landet, visar värtaligt lägets allvar.

Det inträffade betecknar Vichypolitikens fullständiga bankrutt, utåt klart framträdande i amiral Darlans dramatiska avfall och den stora nordafrikanska arméns sättande ur spelet på ett par dagar. I vad mån den tyska ockupationen medverkat till denna snabba upplösning genom att göra befälhavarna i Afrika än mer benägna att komma överens med västmakterna, är omöjligt att säga, så länge ej tidssammanhanget blivit bättre känt. Den vilja att lyda Pétais order om motstånd, som till äventyrs kan ha funnits på sina håll, har i varje fall förvisso ej eldats av budet, att arvfjenden marscherat in i den ännu fria delen av Frankrike och att Vichymyndigheterna bragts under hans fullständiga kontroll.

»Allt är förlorat utom äran», skrev som bekant Frans I efter Pavia. Satsens senare del har enligt mångas mening rätt länge saknat tillämpning på den Lavalska politiken, av andra åter lovordad såsom föredömligt realistisk. Nu har verkligen »allt» gått förlorat. Pétais kapitulation i juni 1940 skedde för att på en gång rädda kolonialväldet och undvika en total ockupation av moderlandet. I dag äro så gott som alla franska kolonier i engelsk, amerikansk eller japansk hand, hela det europeiska Frankrike i tysk. Även den, som är övertygad om att den gamle marskalken — ehuru kanske icke alla hans rådgivare — handlat i det bästa uppsåt, torde svårligen kunna vänta annat, än att historien kommer att räkna Vichypolitiken såsom ett skolexempel på statskonst, utgången från i grund felaktiga såväl moraliska som materiella förutsättningar och därför dömd att förolyckas. I Frankrikes långa och mestadels så ärofulla historia betecknar det inträffade ur alla synpunkter ett aldrig förut skadat bottenläge.

Det återstår att se, om Nordafrika till äventyrs kan bli verksamhetsfältet för en ny fransk regering av större styrka och auktoritet, än vare sig Pétain eller — hittills — de Gaulle besuttit. Läget där är än så länge alldeles ogenomskinligt. Darlan tycks efter sina erfarenheter vid regeringsskiftet i våras ha fått nog av kollaborationismen, men hans belastning från de föregående åren är väl alltför tung, för att han skall kunna tänkas spela någon ledande roll i samarbete med England och Amerika. Detsamma gäller väl även Lavals motståndare inom Vichycirkelarna, som nu tyckas uppenbara sig i Algeriet, män av Flandins och Peyroutons typ. General Giraud, som under så dramatiska omständigheter dykt upp i Afrika, är politiskt ett oskrivet blad, och hans liksom än mer Darlans förhållande till de Gaulle rymmer starka spänningsmoment. Några politiska personligheter av verklig resning ha hittills ej framträtt i det »kämpande Frankrike». Men att ett folk med det franskas traditioner, begåvning och patriotism länge skulle stanna i det nu förhärskande tillståndet, strider mot all

historisk erfarenhet. Frågan är blott, varifrån de nya signalerna skola komma. »Wenn der gordische Knoten fertig ist, schickt Gott den Alexander», sjöng en diktare i en av Tysklands mörkaste tider.

18.11. 1942.

Kring informationsriksdagen. Så sent som för fyra år sedan var »arbetare och bönder» det populäraste temat i svensk politik; när hänförelsen var som störst hos de bägge partier, som utgjorde kontrahenterna i den Hansson-Bramstorpska ministären, voro de så när beredda att datera det riktiga demokratiska genombrottet i Sverige till de förhandlingar, som efter valet den 20 september 1936 ledde till koalitionsregeringens bildande. De som då — i likhet med Svensk Tidskrift — tvivlade på att det alltid behövliga politiska samarbetet naturnödvändigt måste få skepnaden av denna klasspolitiska konstellation, mötte genomast en störsjö av historiska och sociala argument med kvasiideologisk påstämpling. Att förbundet mellan arbetare och bönder, d. v. s. mellan socialdemokratien och bondeförbundet, dock inte vilade på det föregivna fasta och djupa fundamentet visade sig mycket snart under samregerandet, och den vändning, som vårt lands politik tagit efter den nuvarande samlingsregeringens tillkomst, har i rikt matt ytterligare besannat tvivlen. Blodet är tjockare än vattnet, och de gamla motsättningarna mellan producenter och konsumenter eller i vidare mening mellan landsbygd och stadssamhällen ha särskilt under försörjningskrisens skärpning framträtt som de ursprungligaste och mest seglivade drifterna. När man gör detta konstaterande, sker det med allt beklagande av att klassmotsättningarna tillspetsats i ett tidsläge, då sammanhållningen borde vara den första punkten på alla partiers program.

Informationsriksdagen i början av november var väl inte tänkt i första hand som ett medel att få till stånd en dräglig utjämning av de nämnda motsättningarna; snarast väntade man sig ganska bittra uppgörelser, med skallande ekon från alla mer eller mindre överlagda mötesresolutioner och tidningsuttalanden. Höstriksdagen inkallades nog främst för att det skulle så vara under kriget, och för att regeringslöftena från i våras om nödig information skulle gå i uppfyllelse, d. v. s. för att riksdagsmännen inte skulle bli sämre orienterade än pressen, som ju ganska regelbundet inbjudes till särskilda informationsdagar. Vidare torde regeringen i det nuvarande läget ha känt behov av renoverade otvetydiga neutralitetsdeklARATIONER från partiledarna. Att prisstoppet skulle bli huvudämnet var nog en överraskning för de flesta, och synbarligen hade regeringen själv först på ett mycket sent stadium kommit på denna tanke.

Det annärkningsvärda inträffade emellertid, att kammardebatterna i prisfrågorna kommo att bli mycket dämpade. Enstaka undantag kunde visserligen noteras, men i stort sett var den höga och laddade atmosfären från den fria förhandsdebatten borta. Risken för en morsk talare att få argumenten omedelbart sakligt bemötta verkade säkerligen kalmerande. Man hade nästan ett intryck av att dagens stora antagonister, socialdemokraterna och bondeförbundarna, av-

siktligt höllo sina värsta språkfålar i stränga tyglar och helst höllo dem inne i stallet. Sedan partiledarna deklarerat sin anslutning till prisstoppsexprovisoriet i princip — vid det praktiska utförandet komma meningarna helt visst att gå i sär — dämpades stridslusten ytterligare. Atminstone vad andra kammaren beträffar kom också det stora anförande, som Lantbruksförbundets ordförande godsägare Gösta Liedberg höll, att stämma ned tonen på ömse håll. Hans nära halvannan timme långa inlägg, framfört med stor kraft och levande ansvarskänsla, var i sin sakliga tyngd och i sin försonliga förståelse för andra grupper belägenhet ägnat att mönstra ut ur debatten överorden och de lösa påståendena; inte minst verkningsfullt var hans direkta avståndstagande från de producentmöten, där man på ett utmanande och dumt sätt skramlat med strejkvapnet.

Mest anmärkningsvärt var dock, att meningarna bland socialdemokraterna om jordbrukspriserna alls inte voro så deciderade eller enstämmiga som man kanske intalat sig. En aktad socialdemokratisk kvinnlig ledamot, fru Alvén i Borlänge, tolkade säkerligen många meningsfränders mening, när hon av rädsla för produktionsminskning varnade för en sänkning av mjölkpriset; även folkpartiets officiella talare i andra kammaren, hr Österström, var inne på samma linje, och något bestämt yrkande om reduktion av mjölkpriset framkom egentligen inte från något håll. Går man över till fläskpriserna steg självaste hr Kilbom upp och fann producentpriset väl lågt, allt med stöd av uppgifter, som hans syster i det vallonska Uppland lämnat honom. Och vad vedpriserna beträffar, yppades även från socialdemokratiskt håll missnöje över normalpriserna, som bl. a. ansågos hindra en sådan avlöning åt skogshuggarna att skogarna kunde locka till sig folk och få dem att stanna utan allehanda konstlade åtgärder med sociala tillägg, som ju genom att skapa två »nationer» i skogarna åstadkommit så många misshälligheter; detta kom nog från samma håll än starkare fram vid den konferens, som socialministern inkallade efter riksdagens slut bl. a. för att diskutera rationaliseringsmöjligheterna inom skogsarbetet. Bland skogsägarna själva har det numera mycket begripligt blivit religion, att ett rot-netto skall få uttas även på gallringsved, d. v. s. att det inte är skäligt att blott arbetet med huggningen och utdrivningen ersättes men konsumenterna få varan i övrigt gratis. Endast när det gällde fiskpriserna rådde det en kompakt stämning för ingripanden mot de svindlande priser, som en del av de många nya anonyma fisk-sorterna betingar: de väntade attackerna mot fiskets krigskonjunktur-beskattnings hade regeringen dock rustat sig mot genom beslutet veckan före om viss skattelindring.

Även en annan omständighet förtjänar beaktande. Före debatten hade det sagts, att en del industrimän skulle dela arbetaropinionens synpunkter på livsmedels- och producentpriserna; i vart fall hade vid valet den enklare mera smygande bondeförbandsagitationen ute i bygderna tagit till sin uppgift att sprida en del utsagor om industriens »bekämpande» av jordbruket. Att döma av inlägg från industrimän i kammardebatterna verifierades alls inte dessa utsagor.

Just på industrihåll har man säkerligen lätt att sentera produktions-synpunkterna liksom att förstå skäligheten av den standardförbättring, som under krisen utöver ramavtalet givits lantarbetarna — en förbättring ä cirka 10 %, som dock inte blir så stor, om man jämför den med de löneförbättringar av -- enligt hr Liedberg — i genomsnitt 6 ä 7 % utöver ramavtalet, som de i regel bättre ställda industriarbetarna samtidigt tack vare övertid och ackorden kunnat skaffa sig.

Att handelns män, som länge haft anspråk på kompensation för ransoneringssystemets ofantliga merarbete, i prisstoppet frukta ett nytt hinder för att utfä denna kontanta erkänsla säger sig självt.

Givetvis kunde man i kamrarnas mammutdebatter inte utläsa någon entydig opinion. Och givetvis är ett kanske intresse- eller känslöbetonat uttalande om något visst avsnitt av krisförsörjningen, lösröckt ur det stora sammanhanget, föga vägledande för den enhetliga, systematiska och målmedvetna lösning av antiinflationspolitiken, vartill direktör Gustaf Söderlunds uppdrag siktar. Här om någonsin fordras det samsyn och inte en ensidig detaljsyn, om resultat skola kunna avvägbringas. Debatterna visade likväl, dels att motsättningarna mellan producenter och konsumenter när de ansvarigare instanserna komma till tals voro mindre än man kunde ha väntat, dels att ingen stod direkt främmande för att nödvändigheten särskilt av största möjliga livsmedels- och bränsleproduktion kan framtvinga avsteg från de eljest utstakade prispolitiska linjerna. Riksdagsmännens informationer till regeringen på dessa punkter voro kanske viktigare än regeringens informationer till riksdagsmännen. En första reflex av riksdagsdebatten var nog livsmedelskommissionens lättnader i fodermedelsleveranstvänet, lättnader som säkerligen få betydelse för möjligheten att någotsånär hålla mjölkproduktionen uppe.

Påfallande var däremot det ringa intresset i debatterna för antiinflationspolitikens budgetära sida — som närmare utvecklas i statsrådet Bagges uppsats i detta häfte. I statsministerns deklaration hade behovet av utgiftsinskränkningar å ena sidan och skatteskärpningar för icke försörjningsskyldiga å andra sidan kommit en smula i skymundan, och enahanda gällde om den rekonvalescerande och därför för dagen ovanligt besjälade finansminister Wigforss' eljest utmärkta inlägg. Först i direktör Söderlunds nyligen avgivna P. M. har denna den kanske minst populära delen av programmet lagts fram ohöljd; sedermera ha samma synpunkter understrukits av exempelvis prof. Montgomery. Valrörelsen fördes inte precis efter några Geddes- eller ungarlsskatteparoller, och detta kan — utöver de oavvisliga tekniska svårigheterna att med nuvarande höga skatteläge få plats för nya kontributioner — förklara istadigheten på högsta ort. Just en sanlingsregering borde dock om någon kunna skrida från ord till handling, när det gäller att göra allvar av den mångomtalade besparingsaktionen. Och särskilt på denna punkt av det stora prisprogrammet kommer riksdagen inte ifrån sitt ansvar. Rättare sagt: det blir nog ett av de få avsnitt, där riksdagen får något att direkt säga till om.

Ty i övrigt synes hela uppläggningspolitiken mest bli de stora organisationernas och den administrativa krishushållningens sak. Redan det förhållandet att riksdagen i våras uttalade sig mot ett prisstopp men en dag före informationssessionens öppnande per radio möttes av meddelandet att regeringen nu planerade ett provisoriskt prisstopp är härvidlag betecknande. Svensk Tidskrift har förut (i en uppsats 1940 av Elis Håstad om »Den svenska korporativismen») berört den stora reella maktförskjutningen i våra dagar från riksdagen till näringsorganisationerna, och hr Skoglund i Doverstorp var nu i andrakammardebatten inne på samma ämne (liksom Edv. Thermænius i sin nya bok »Adressdebatten i Underhuset»). Riksdagen har visserligen reagerat litet smått mot denna författningsomvandling; så t. ex. i våras, när det gällde statstjänarnas kristillägg och kamrarna ströko ett uttalande i statsutskottsutlåtandet, vilket skulle kunna tydas som om riksdagen hade varit bunden av förhandlingarna mellan regeringen och statstjänarorganisationerna. Och riksdagsmännen kunna i fortsättningen — liksom under informationsriksdagen — på det ena eller andra sättet ge sin mening tillkänna. Men just samordnandet av alla de ovälkomna åtgärder, som nu tarvas för att bromsa upp eller förebygga en penningvärdeförstörelse, fordrar nog en mer än vanligt vidsträckt fullmakt åt regeringen och dess starke förrättningsman.

Vilka äro statsfientliga?

»Fallet Sjöholm» vid stockholmspolisen och överbefälhavarens skrivelse om åtgärder mot de statsfientliga inom försvarsmakten ha på nytt givit aktualitet åt frågan om samhällets reaktion mot de ytterlighetsriktningar, som i nuvarande allvarliga läge kunna utgöra en fara för vårt land och i vart fall äro en svår stötsten för den nationella sammanhållningen. Visserligen finnes en beredskapslagstiftning på detta område sedan 1940, vilken ger regering och riksdag rätt att upplösa en statsfientlig sammanslutning, men som bekant tycks denna lag mest ha tillkommit för syns skull och utan någon allvarlig avsikt hos de maktägande att göra bruk av den. Överbefälhavarens framställning har emellertid satt fingret på den ömma punkten: han begär att statsmakterna uttryckligen skola namnge vilka organisationer som äro att betrakta som statsfientliga: först sedan så skett få försvarets myndigheter möjligheter att vidta nödiga preventivåtgärder mot opålitliga element, antingen detta skulle ha avseende på vederbörandes krigsplacering eller ta formen av ett uttryckligt förbud för försvarsväsendets personal att tillhöra eller på annat sätt verka för dessa grupper.

Vad överbefälhavaren här påyrkar sammanfaller i allt väsentligt med en mycket bestämd opinion, som länge och oberoende av krigets växlingar krävt direkta inskridanden i nationellt självvärnssyfte mot grupper, som i detta farliga läge inte vilja solidarisera sig med landets utrikespolitik. Ett dylikt inskridande, som givetvis måste vara dubbelsidigt, d. v. s. rikta sig mot alla utländska filialer i

Sverige, måste automatiskt innebära att statsmakterna tvingas dekretera, om den ena eller andra misstänkta gruppens verksamhet är att stämpla såsom statsfientlig i lagens mening. Såsom nu är har man bestämt avböjt att ta en sådan position men samtidigt förbehållit sig obesuren rätt att i den allmänna diskussionen utpeka vem som helst såsom misstänkt, även om grunderna härför skulle vara mycket löst framkastade. Får denna trafik fortsätta obehindrat kan man snart råka in i ett tillstånd, som bildligt talat närmar sig lynchjusticen. Även om varje partiupplösning i en fri demokratisk stat oundvikligen är förknippad med svårigheter såsom ett intrång på den önskade opinions- och yttrandefriheten, måste det dock vara den riktigaste vägen att statsmakterna och inte herr Omnes, d. v. s. vem som helst, fastställa gränsen mellan tillåtet och otillåtet och därmed skapa en fast lagbunden norm. Detta skulle vara en akt ej blott i rättssäkerhetens intresse utan även i demokratiens.

Även i ett annat hänseende förtjänar överbefälhavarens uttalande allt beaktande. Han har i sin översyn av gällande bestämmelser särskilt tryckt på den fara för vårt land, som existensen av en viss organisation vid ett angrepp utifrån kan utgöra. Upplösningslagen tar — såsom det uppvisades i en motion vid årets riksdag — inte sikte därpå, i vart fall inte uttryckligt; lagens brottsbeskrivning i första paragrafen talar nämligen endast om försök att omkullkasta vår författning på olaglig väg, om fara för våra vänskapliga förbindelser med främmande länder och om störande av lugn och ordning i landet. Otaliga gånger har Svensk Tidskrift i sitt krav på åtgärder mot statsfientliga riktningar såsom viktigaste motiv just pekat på risken för förrädisk verksamhet, vilken i ett kritiskt ögonblick skulle kunna skapa ett allvarligt hot mot riket. Standardexemplet är härvid självklart: Quislings och N. S:s uppträdande före och under tyskarnas överfall på Norge. Skall den nuvarande beredskapslagstiftningen fylla sitt föregivna syftemål, fordras det att lagen kompletteras i angiven riktning. Ty eljest blir lagen ineffektiv eller också måste den kringgås och förtolkas för att bli effektiv.

Socialdemokratien som fredsgaranti. »Den internationella arbetarrörelsens utbredning, nationernas ständigt tilltagande ömsesidiga beroende i ekonomiskt hänseende, samfärdselns fullkommande — alla dessa vägar äro de enda till uppnående av trygghet mot krig.» Sålunda talade för åtskilliga år sedan fredsidealisten K. P. Arnoldson. Hans uttalande rörande socialismen och kriget skulle kunna kompletteras med hundratals liknande, vilka fördes till torgs av alla fraktioner inom den rörelse, som under de senaste decennierna påyrkade en reduktion av den militära försvarskraften. En efterklang av detta fingo vi uppleva i årets valrörelse, då socialdemokraterna på stora affischer präglade satsen: »Rusta för freden, rösta med Arbetarpartiet-Socialdemokraterna!» Precis som om övriga partiers nitälskan för försvarets upprustning tjänade andra syften än fredens!

Det i all oändlighet upprepade talet, att med socialdemokratiens framryckning och seger krigsorsakerna skulle minskas och slutligen helt och hållet försvinna, har till slut blivit en dogm, som automatiskt predikats, utan att varken förkunnare eller åhörare gjort klart för sig, vad den i själva verket innebär. Man tycks fortfarande anta det som en självklar sak, att resolutioner mot kriget vid kongresser och folkmöten också skola kunna realiseras.

Föreställningen, att hos socialdemokraterna i högre grad än hos andra människor skulle finnas så starka altruistiska känslor av broderskap och internationell samhörighet med andra folk, att de skulle låta egna intressen fara och samlas i människokärlek och fred, torde världskriget till full evidens ha bevisat vara alldeles oriktig. Arbetarna förete dock ungefär samma blandning av förtjänster och fel som övriga medborgare och äro lika mycket eller lika litet benägna som dessa att i sina göranden och låtanden ta hänsyn till ideella motiv. Det finns föga anledning att anta, att arbetarklassen skulle vara mindre benägen att försvara och befrämja sina egna intressen gentemot medborgare i *andra* stater, än den varit vis-à-vis medborgare inom andra samhällsklasser i den *egna* staten. Redan under och efter världskriget nr 1, då socialdemokraterna hade inflytande eller härskade i åtskilliga länder, visade det sig ju omöjligt att realisera kongressbesluten, så snart de stötte mot några speciella intressen inom de särskilda länderna. Och om någon nämnvärd broderskärlek vittna för övrigt föga de åtgärder, som arbetare understundom vidtaga mot andra arbetare, när det gäller att försvara ekonomiska privilegier av ett eller annat slag.

Det är huvudsakligen två krigsorsaker, som socialdemokratiska talare och skribenter bruka anföra, nämligen chauvinism och kapitalistiska intressen.

Om med chauvinism förstås den besinningslösa hetsstämning, som i blind och oansvarig ilska ropar på krig utan att beakta vare sig billighet eller förnuftsskäl, ja, då behöver man inte ha hört en fransk folkmassa skräna »à Berlin!», italienska arbetare tjuta som vildar efter ett krigstal på Capitolium eller under förra världskriget ha sett en amerikansk församling skipa »folklig rättvisa» mot personer, som vägrade att offra sina liv för krigspolitikens seger, för att frestas att påstå att kanske just i dessa folklager *den* stämningen suabast får fäste och utlöser risker för freden, som det kanske blir omöjligt för den ansvarige statsmannen att avvärja.

Men med »chauvinism» sammanblanda socialdemokraterna ofta även helt andra och mera djupliggande problem, först och främst då frågan om den nationella kulturens bevarande. Den moderna utvecklingen tenderar dock att alltmer befästa, utbreda och fördjupa nationalkänslan hos alla folk, särskilt inom de breda lagren. Flerparten socialdemokrater säga emellertid: det är sant, att nationaliteterna ingalunda spelat ut sin roll; det är till och med troligt att de alltid måste ligga till grund för all verklig kultur, men nationalitetsspörsmålen komma att försvinna med socialdemokratiens universella seger, ty för socialdemokraterna är nationen enligt Bernstein

»organiskt förbunden med kulturfolkens international, självständig gentemot varje annan nation på grund av demokratiskt likaberättigande». Något nationalitetsförtryck skulle alltså aldrig kunna utövas av socialdemokratien. Lätt sagt. Men hur är det i verkligheten? Socialdemokratien gav under förra världskriget ej några lysande prov på internationell sammanhållning. Och socialdemokrater i de segrande staterna medverkade till Versaillesfreden, som visserligen eftersträvade skydd för minoriteterna men som ändock utmynnade i nationalitetsförtryck.

Krig bero på den kapitalistiska samhällsordningen, heter det vidare i den socialdemokratiska förkunnelsen. Kriget existerade emellertid långt före kapitalisterna. Visserligen ha de moderna krigen i ganska stor utsträckning föranletts av ekonomiska orsaker, men härmed är icke medgivet, att krigen bero av den enskilda ekonomiska företagsamheten, av »den privatkapitalistiska samhällsordningen». Det är en helt annan fråga. Ponera, att hr Sandler lyckades realisera sin teori om »produktionssystemets omläggning från kapitalistisk vinstproduktion till socialistisk behovsproduktion», tror verkligen hr Sandler och hans uttolkare hr Rickard Lindström, att konsekvensen skulle bli den, att, som han säger, »de farligaste konflikthanledningarna bortfalla»? Snarast är det väl så, att den moderna expansionsstaten med sina allsmäktiga ekonomiska och sociala intressen är en större krigsfara än den forna ekonomiska frihetsstaten, som inte alls i tillnärmelsevis samma grad engagerade medborgarna i statsintresset. 1800-talet, kapitalismens epok, var ett av Europas fredligaste århundraden, medan de totalitära staternas 1900-tal varit explosivare än de flesta sekler. Och även om andra rörelser format axelmakternas totalitära stater, strävar även socialismen efter en utvidgning av statens sfär, som pekar hän mot det totalitära. En socialiststat har i vart fall faktiskt större intressen att bevaka än de »privatkapitalistiska» staterna beträffande tillgången på råvaror, exportmöjligheter och massproduktion.

Givetvis böra socialdemokraterna ej debiteras för bolsjevismens skulder, men eftersom Sovjets kommunister både anse sig som de rättrognaste marxisterna och företräda arbetarklassens intressen kan det vara befogat att tillägga att denna arbetarregim inte dragit sig för att använda kriget som metod, mot Georgien, Polen, de baltiska randstaterna och Finland. Rysslands arbetare ha veterligen inte reagerat mot krigspropagandan men desto lojalare hörsammat den.

Ingen misstror den svenska socialdemokratiens fredliga mål. Däröfver står det ej någon strid. Men vi vända oss bestämt mot att socialdemokratien utger sig för att ensam vara fredens parti. Erfarenheterna inte minst från detta krig — från England, Frankrike, Australien o. s. v. — ha visat att arbetarna lika väl som andra samhällsgrupper behärskas av intressen, känslor och ideologier, som ej väja ens för kriget. Politik — den må vara borgerlig, socialistisk, nationalsocialistisk eller kommunistisk — kan väl förvandla, men ej förbättra människonaturen. Ewig fred nå vi aldrig på den väg, som går öfver forum — endast på den som går genom oss själva.

De moderna författarna I sin eljest mycket fördomsfria uppsats, **och skolundervisningen.** »Aktuella skolfrågor», i Svensk Tidskrifts förra häfte tog docent Gudmund Björck ganska bestämt position mot undervisning om de nutida författarna vid studiet av litteraturhistoria i läroverken. Hans uppfattning att man har större behållning av att läsa om de äldre än om de aktuella författarna och att man därför bör stanna vid 90-talisterna är ju inte alldeles ny. Men uppfattningen synes inte desto mindre långt ifrån invändningsfri, åtminstone för en icke specialist.

Utän att man behöver hänga upp sig på hans avsiktligt tillspetsade exempel, holsteinaren Triewald, kan det väl knappast vara meningen att studierna i litteraturhistoria skola drivas så starkt historiskt att de bli ett slags förskola för utbildning av specialister. Även på detta område måste väl undervisningen begränsas till vad en student rimligen bör veta om uppkomsten av en inhemsk skönlitteratur, med koncentration på idéströmningar samt de verkligt betydande författarna eller skalderna. I vart fall kan det inte anses rimligt, att en enkel 1700- eller 1800-talspoet skall få prioritet i skolan framför de många, verkligt stora personligheter inom politik, konst, filosofi, näringsliv och andra områden, om vilka man i läroverken i regel endast får läsa föga eller ibland platt intet.

Och vidare: Även om det är solklart att 1900-talets och särskilt mellankrigstidens författare inte spelat en sådan opinionsbildande roll, som kan jämföras med deras föregångares under Gustaf III:s eller Karl Johans tid eller under 80-talismens och 90-talismens perioder, så behöver detta inte innebära, att deras verk äro i motsvarande grad betydelselösa. Det rent litterära värdet kvarstår. Att andra krafter än de litterära bestämt opinionen under det sjudande 1900-talet är för övrigt intet, som särskilt utmärker Sverige. Inte heller det vanskliga för samtiden att kunna bestämma vad som är förgängligt eller oförgängligt i den aktuella bokfloden kan få bli till något avgörande hinder. Varje tid får försöka att göra sin värdering så objektivt den kan, och i detta avseende får litteraturhistorien dela de övriga ämnenas ofta likartade svårigheter. Lika litet som en historiker kan undga att ge sig i kast med så omstridda ting som nazism och kommunism, lika litet kan en litteraturhistoriker undslippa att söka destillera fram det nya, det originella, det betydande i den moderna diktningen. Och oberoende av tycken och smak läser det väl inte vara möjligt för någon att generellt sätta någon mindervärdesstämpel på författare som Sigfrid Siwertz, Frans G. Bengtsson, Vilhelm Moberg, Harry Martinsson, Olle Hedberg, Dan Andersson, Hjalmar Gullberg, Per Lagerquist, Sten Selander, Karin Boye, Bertil Malmberg och flera andra. Blott en sådan sak som de många ypperliga folklivsskildringarna från vara dagar förtjänar mycket väl att förmedlas till gymnasistungdomen.

Ytterligare: Även ur stilistisk synpunkt måste det anses som ett mycket vällovligt företag av lärarna att låta eleverna i gymnasier (eller andra skolor) bli någorlunda förtrogna med nutidens författare, som skriva en ledig och levande modern och många av dem

Dagens frågor

dessutom en briljant svenska. Den praktiska nyttan av detta ligger i öppen dag. I detta hänseende är det dessvärre lättare att understryka önskemålen än att på skolschemat få plats för deras fulla realiserande.

Till sist: Hur många gånger har man inte hört nyblivna studenter beklaga, att undervisningen i det eller det ämnet inte förts fram till aktuell tid (något som ej sällan inträffat därför att kursen helt enkelt inte medhunnits). Skulle man med vett och vilja bomma för de sista artiondena måste missnöjet bli verkligt rättmätigt. De humanistiska ämnena kunna härvidlag ej behandlas efter en annan och mera antik måttstock än de naturvetenskapliga. Om man gjorde halt där 90-talisterna sluta, skulle detta innebära att barn, som fötts eller födas på 30- eller 40-talet och av vilka de flesta ännu komma att vara verk samma på 2000-talet, trots studentexamen inte skulle få någon skolundervisning om den svenska litteratur, som sett dagen i stort sett sedan 1800-talets slut. Hela 1900-talet skulle med andra ord mörkläggas. Statens läroboksnämnd och skolöverstyrelsen ha i vart fall inte delat denna uppfattning, när de prövat resp. fastställt läroböcker och läseböcker. Även ett par moderna författare ha därvid kommit med på läroboksförteckningen. Att det inte blivit fler beror endast därpå att ej ens det bästa i den moderna skönlitteraturen föreligger i tillräckligt billiga upplagor för att inköp skall kunna åläggas barnen. Detta sammanhänger med det stora cruxet i det lilla och föga läsande Sverige: böckernas dyrhet. Här ha förlagen en verkligt stor uppgift att lösa.

E. H.